
Marginaal: 25 jaar Sociologische Gids

Naar een programmatisch Nederlands Sociologisch Tijdschrift

J. A. A. van Doorn

Wetenschappelijke tijdschriften kunnen meer of minder programmatisch te werk gaan. Aan het ene einde van de schaal staan periodieken waarin men ongeveer alles kwijt kan dat binnen het vakgebied 'fit to print' is, aan het andere einde bevinden zich naar thema, terrein en niveau redactioneel scherp bewaakte tijdschriften; het eerste genre pleegt passief te blijven wachten op bijdragen, het tweede kenmerkt zich niet zelden door een actief beleid van copywerving.

Zie ik het goed, dan heeft de *Sociologische Gids* lange tijd het tweede nagestreefd en het eerste gerealiseerd. Vooral in het eerste decennium zijn beginselverklaringen niet zeldzaam, ingegeven door een zoeken naar de eigen identiteit van het blad, terwijl in feite een open markt is ingericht waar iedereen zijn waren slijten kan.

Het is niet nodig de oorzaken en achtergronden van deze merkwaardige gang van zaken nog eens bloot te leggen; dat is al uitvoerig gebeurd in het speciale nummer bij het 10-jarig bestaan (*SG*, XI, jan./april 1964). Wél is het nuttig te constateren dat latere redacties, minder bevlogen en bewogen dan de groep der initiatiefnemers, ideaal en werkelijkheid vrijwel bij elkaar hebben gebracht door verder af te zien van omvattende standpuntbepalingen en, hooguit per 'verborgen agenda', het blad als een open forum te beheren.

Door de redactie uitgenodigd in gedachten nog eens terug te reizen naar AF, lijkt het mij aantrekkelijk alle aandacht te richten op de zo uitdrukkelijk programmatische ambitie van de vroege *Sociologische Gids*, niet om de discussie van destijds nog eens over te doen maar om de algemene vraag te onderzoeken of er thans behoefte is aan een meer programmatisch gefundeerd sociologisch tijdschrift.

I

Toen de historicus Huizinga een halve eeuw geleden zijn gedachten ordende over de taak van de cultuurgeschiedenis, formuleerde hij vijf stellingen, waarvan de eerste als volgt luidde: 'De historische wetenschap lijkt aan het euvel

van een onvoldoende formulering der vragen' (*Cultuurhistorische verkenningen*, 1929, pag. 4).

Mij dunkt dat het voornaamste probleem van de sociologie niet beter kan worden omschreven. Evenals de geschiedwetenschap is de sociologie buitengewoon vrij in de keuze van gezichtspunt en studie-object, zulks in tegenstelling tot andere sociale wetenschappen zoals de economie, de rechtswetenschap en de politicologie, die immers door hun gerichtheid op bepaalde delen van de culturele en maatschappelijke werkelijkheid bij voortduring gedwongen zijn 'ter zake' te blijven om zich zinvol te kunnen uitspreken over vraagstukken waarover zij geacht worden een gefundeerde mening te hebben.

Deze vrijheid is een groot goed, want zij stelt de socioloog in de gelegenheid bij de beoefening van zijn vak zijn eigen voorkeuren te volgen. Ze is ook een gevaar, omdat dergelijke vrijheid kan resulteren in vrijblijvendheid; meer concreet: in hobbyïsme en fragmentering van de wetenschappelijke werkzaamheid.

Dat deze gevaren allerminst denkbeeldig zijn, weten we allemaal. Het sociologisch bedrijf is maar al te vaak vrijblijvend in de zin van 'fijn buiten spelen' of uiterst conventioneel in de betekenis van eindeloos voortgezette research op kleine, maatschappelijk nauwelijks zichtbare deelgebiedjes. Om het niet bij algemeenheden te laten: het belangrijkste tijdschrift op het fascinerende terrein van de organisatiesociologie — de *Administrative Science Quarterly* — stuurt al jaren achtereen volstrekt oninteressante afleveringen de wereld in die je na een ogenblik doorbladeren zuchtend in de kast zet.

Dat deze gang van zaken tot een uitermate lage status van de sociologie leidt, zou kunnen worden geaccepteerd indien niet twee andere soorten van reactie werden uitgelokt die momenteel voor ons vak nogal benauwend beginnen te worden: een streven naar neo-verzuiling en een drang tot technocratische beheersing. Het eerste streven neemt theologische vormen aan in neo-marxistische kring (of wat daarvoor doorgaat), maar toont zich ook in het al te gemakkelijk laten opsluiten in een paradigmatisch bolwerk; de technocratie wordt zichtbaar in het opdringen van de overheid die met behulp van het weinig subtiele middel van de subsidiekraan voornemens lijkt richting en organisatie van de sociologische werkzaamheid in ons land te gaan vastleggen.

Om aan deze bedreigingen weerstand te kunnen bieden zullen de sociologen zelf orde op eigen zaken moeten stellen. In concreto betekent dit het verbeteren van de institutionele structuur van het vak: een onderscheid van hoofd- en bijzaken moet tot basis worden van opleidingsspecialisaties, instituutprogramma's, verenigingsactiviteiten, congresonderwerpen en publicatiebeleid. We zullen — om Huizinga weer aan te halen — de 'formulering der vragen' zelf in handen moeten houden, wat tevens betekent dat we over

de adequate middelen hiertoe moeten kunnen beschikken.

Tijdschriften vormen een zodanig middel. Dit vastgesteld zijnde duikt de vraag op wat de specifieke bijdrage van een sociologisch tijdschrift kan zijn aan het wetenschapsbedrijf hier te lande; anders gezegd: hoe een dergelijk tijdschrift er programmatisch uitziet.

II

Een sociologisch tijdschrift dat in Nederland en in de Nederlandse taal verschijnt, functioneert vrijwel uitsluitend binnen Nederland. De verwachting dat men het internationale forum bereikt kan bij voorbaat worden opgegeven. De verwachting moet ook worden opgegeven, omdat er veel betere mogelijkheden bestaan om als socioloog in het internationaal publicistisch circuit mee te doen.

Een Nederlands tijdschrift is daardoor te verwaarlozen als medium tot directe bevordering van de sociologie als internationale onderneming; alleen al door de taal stelt het zich buiten die onderneming en dient het zich daarom te bezinnen op de functie binnen het Nederlandstalig bestel.

Deze functie is tweeledig. In de eerste plaats fungeert het tijdschrift als brug naar de internationale vakwereld, zeker voor het inkomende, indirect ook voor het uitgaande verkeer. Deze functie wordt vrij algemeen onderkend maar zou programmatischer dan thans gebeurt kunnen worden ontwikkeld. Concreet: het heeft weinig zin uit de massa buitenlandse publikaties een willekeurige greep te doen. Men zal zeer nauwgezet moeten selecteren en de belangrijke stromingen en discussies elders gericht moeten volgen. Besprekingsartikelen, thans al gebruikelijk, kunnen hiertoe dienstig zijn, maar er zijn uiteraard meer mogelijkheden. In ieder geval behoort het te hooi en te gras opnemen van bijdragen van buitenlanders hiertoe niet.

Indirect kan ook de exportbevordering van wetenschappelijke productie worden gediend, bijvoorbeeld door het onderhouden van een vaste relatie met een blad als *The Netherlands' Journal of Sociology*, en door het stimuleren van plaatsing van belangrijke bijdragen in buitenlandse tijdschriften; negatief kan dit stimuleren óók zijn: het afwijzen van stukken die in een buitenlands tijdschrift — bijvoorbeeld op een bepaald specialistisch gebied — veel beter passen dan in het Nederlandse orgaan.

Naast de functie van brug naar de buitenwereld heeft een Nederlands blad de nog belangrijker taak van forum binnen de nationale *intellectual community*. Het formuleren van deze taak is moeilijker dan de voorgaande, omdat op het eerste oog iedere andere selectiviteit dan die op grond van kwaliteit onacceptabel lijkt.

Toch is de kwaliteitsnorm, hoe noodzakelijk ook, te mager voor een pro-

grammatisch beleid. In feite betekent dit immers dat men de illusie heeft binnen Nederland *de* beoefening van de sociologie nog eens te kunnen overdoen, wat er op neerkomt dat dit noodzakelijkerwijs een 'dunnetjes' overdoen wordt, hetzij fragmentarisch en willekeurig, hetzij populariserend.

Zonder al het andere nu zonder meer over boord te willen zetten zou ik daarom willen pleiten voor een programmatische gerichtheid op Nederlandse problemen. Het is een uitspraak die licht tot misverstanden leidt en die daarom een nadere explicatie behoeft.

III

Zich richten op Nederlandse maatschappelijke vraagstukken heeft niets van doen met provincialisme. Dit is allereerst niet zo omdat de Nederlandse samenleving groot en gevarieerd genoeg is om zelfs pretentieuze wetenschapsbeoefenaren alle ruimte te geven, maar bovendien moet onderscheid worden gemaakt tussen interesse voor 'het eigene' als zodanig en als belangwekkende variant van een algemeen patroon.

Laat mij ter verduidelijking enkele voorbeelden noemen. Het verschijnsel van de verzuiling dat de hele eerste helft van deze eeuw onze samenleving beheerst, is door sociologen veelvuldig, hoewel lang niet uitputtend, geanalyseerd. De verzuiling blijkt beslissende betekenis te hebben gehad op de vorm van ons politieke bestel (de zogenaamde pacificatie-democratie) en op onze verzorgingsstaat die gelijktijdig met de toenemende verzuiling werd uitgebouwd. De studie van de verzuiling heeft in het buitenland, met name in de kerkelijke en politieke sociologie, veel aandacht gekregen en tot vruchtbare vergelijkingen geleid; voorts zijn sommige Nederlandse sociologen er door opmerkzaam geworden op verticale structuren elders, zoals de *alirans* (stromingen) in de Indonesische maatschappij.

Uitvoerig Nederlands onderzoek en aansluitend sociaal beleid met betrekking tot de maatschappelijke inpassing van de 300.000 Indische Nederlanders die zich na de oorlog hier vestigden, heeft in landen met soortgelijke vraagstukken grote indruk gemaakt, zowel op sociologen als op beleidvoerders. De zich thans aftekenende, etnisch plurale samenleving verdient de grote sociaal-wetenschappelijke aandacht die er aan wordt gegeven, omdat Nederland zich daarmee onder een ander type van maatschappij gaat scharen dan thans het geval is.

De sociologische belangstelling voor binnenlandse kolonisatiegebieden is helaas sterk teruggelopen, hoewel we met onze oude en nieuwe polders gebieden binnen de grenzen hebben die uniek zijn uit het oogpunt van een 'geconstrueerde' samenleving. Aan dit algemene aspect zou veel systematischer aandacht kunnen worden gegeven, mede gezien de huidige algemene ten-

dentie tot artificiële sociale bouwwerken op ieder maatschappelijk terrein.

Zo kan men doorgaan, en men zal op veel nauwelijks ontdekte structuur-determinanten stuiten: onze late industrialisatie — nu al weer in een de-industrialisatieproces omgeslagen — en de gevolgen voor maatschappij en beleid; ons systeem van sociale zekerheid en welzijnszorg in relatie tot onze zucht tot ambtelijke perfectie en eerbied voor professionele deskundigheid; onze van oorsprong burgerlijke beschaving en de invloed hiervan op onze rechtsorde en publieke moraal; Nederland als domineesland, leidend tot een koloniaal beleid dat zich formeel 'ethisch' ging noemen — in die vorm uniek in de wereld — en tot de bloei van allerhande dogmatisch denken en dwepen en zelfs tot het ontstaan van bijzondere normatieve sociologieën van katholieke, gereformeerde en socialistische signatuur.

De Nederlandse samenleving is ook in relatie tot de Europese omgeving uiterst boeiend: de sociaal-democratie werd destijds met huid en haar van de Duitse kameraden overgenomen, maar de huidige Nederlandse socialisten alsook de vakbeweging oriënteren zich veeleer op de Scandinavische landen. In het algemeen trouwens ligt Nederland in een grensgebied, bijvoorbeeld tussen de Noordegroepse sociale en culturele traditie enerzijds en de Zuid-europese anderzijds, of het nu gaat om de bereidheid van de vakbeweging tot het nemen van verantwoordelijkheid in ondernemingen of om een tolerant drugbeleid of een progressieve ontwikkelingspolitiek.

Zo is nog wel een tijdje door te gaan, waarbij het er overigens niet om gaat kant- en klare problemen te etaleren, als wel om te demonstreren dat er genoeg allerminst 'provinciale' onderwerpen voor sociologisch onderzoek en interpretatie gereed liggen. Het betreft bijna steeds onderwerpen die Nederlandse onderzoekers een voorsprong geven op buitenlanders en die, bij adequate bestudering, internationale interesse zouden kunnen wekken.

Het zijn dergelijke probleemgebieden die naar mijn mening centraal zouden dienen te staan in het redactiebeleid van tenminste één van onze sociologische tijdschriften. Het zijn ook deze en dergelijke onderwerpen die naar mijn mening aan de vaderlandse sociologie de gelegenheid zouden kunnen bieden zich maatschappelijk niet slechts aanvaardbaar en gewaardeerd te maken, maar ook onmisbaar: als bijdragen tot de culturele *Aufklärung* van onze samenleving en tot rationele beheersing van onze maatschappelijke orde.

IV

Wij stelden: het zijn geen provinciale onderwerpen. Wij voegen eraan toe dat adequate studie van dermate ingewikkelde vraagstukken zelfs niet mogelijk is zonder gedegen kennis van wat er in de sociologie internationaal omgaat. Wij bepleiten niet een Nederlandse sociologie, maar een sociologie van Ne-

derlandse ontwikkelingen, die pas mogelijk wordt bij voldoende internationale wetenschappelijke en maatschappelijke oriëntatie. Dergelijke kennis voert niet weg van de eigen samenleving, maar leidt ernaar terug, zij het relativerend voor wat betreft het knusse en het bevlogen 'eigene', en tegelijk ontdekkend de merkwaardige variant die Nederland in grotere patronen vertegenwoordigt.

Sociologie in deze stijl behoort ook minder koudwatervrees te hebben ten aanzien van de grens tussen theorie en praktijk, wetenschap en politiek. Laten velen onder ons voortgaan met verdieping van theoretische en technische vakkennis; daaraan is nog grote behoefte en die behoefte zal altijd blijven bestaan. Maar de hoofdstroom van de sociologie dient gericht te zijn op de grote problemen van onze maatschappij, 'problemen' niet in de technische zin zoals gebruikelijk in departementale nota's, maar in de zin van kernvragen die een samenleving omtrent zichzelf en aan zichzelf stelt.

Natuurlijk ligt aan deze mening een opvatting omtrent de sociologie ten grondslag die niet door anderen onderschreven behoeft te worden. Die opvatting luidt dat de sociologie, zoals zij thans wordt begrepen, nauwelijks 'vooruitgang' kent maar primair bestaat in een systematische intelligente ondervraging van historisch gevarieerde samenlevingen. In deze ondervragingsarbeid ontmoet de socioloog de historicus, de economist, de jurist en alle anderen die gefascineerd worden door het raadsel 'maatschappij'. Daarom heeft het geen zin zich op te sluiten binnen deze compartimenten, tenzij als thuisbasis voor verre expedities. Veeleer moet de socioloog nauwlettend volgen wat de discussies zijn binnen die andere kringen, en hij zal ontdekken dat dit boeiender inzichten oplevert dan het ronddraaien in de eigen kleine wereld.

Laat ik persoonlijk worden: mijn werkzaamheid aan de vroegere Nederlandse Economische Hogeschool heeft mij meer sociologisch inzicht verschaft dan ik in een sociologische faculteit pleegde en pleeg op te doen; mijn samenwerking, momenteel, met niet-westerse sociologen en antropologen betekent een verruiming van mijn denken over de structuur van onze westerse samenleving; mijn lidmaatschap van de redactie van *Beleid en Maatschappij*, waarvan ook politicologen, economen, beleidsdeskundigen en 'practici' deel uitmaken, biedt boeiender contacten dan de beraadslagingen in een zuiver sociologisch tijdschrift; nog gewaagder: ik ontleen meer inspiratie aan sommige artikelen in *The New York Review of Books* dan aan sommige jaargangen van de mij dierbare *Sociologische Gids*

V

Komen we tot een afsluiting. Ik was uitgenodigd terug te kijken op de begin-

tijd van de *Sociologische Gids*, 25 jaar geleden. Kenmerkend voor die tijd achtte ik het voortdurend streven naar het formuleren van een programmatisch redactiebeleid. Ik blijf van mening dat een dergelijk streven zinvol is, en ik neig zelfs tot de overtuiging dat een dergelijk beleid steeds meer noodzakelijk wordt.

Daarmee heb ik me omgedraaid en kijk ik naar de volgende 25 jaar. De Nederlandse sociologie zal overleven indien zij zich bereid en in staat toont de eigen maatschappij beter te doorgronden. Een Nederlands sociologisch tijdschrift zou kunnen helpen deze taak programmatisch te ontwikkelen, niet om zich te isoleren, maar om zich geprofileerd te integreren in de zoveel grotere wereld van de maatschappijwetenschappen. Laat dit tijdschrift heten: *Sociologische Gids*.

Vooruitzien of terugblikken?

J. E. Ellemers

De *Sociologische Gids* is van oorsprong duidelijk een 'rebellensblad'. Het begon in 1952 met een initiatief van enkele jonge afgestudeerde Amsterdamse 'sociografen' — die echter sociologen wensten te zijn — en enkele studenten — ook in de sociografie — die de ambitie hadden een gestencild faculteitsblad om te zetten in een 'echt' vaktijdschrift. Het initiatief kwam duidelijk voort uit ongenoegen met de toen bestaande situatie in de Nederlandse sociologie — ook al was dit ongenoegen misschien niet zo duidelijk te identificeren.

Alhoewel ik tot de eerste initiatiefnemers behoorde, maakte ik aanvankelijk geen deel uit van de redactie. In het jaar van voorbereiding (1953) was ik nagenoeg niet in Amsterdam, later enkele jaren in het buitenland. Pas in 1959 trad ik officieel tot de redactie toe. De eerste jaren heb ik de ontwikkeling dus min of meer van een 'afstand' gevolgd, alhoewel ik me wel sterk bij de *Sociologische Gids* betrokken voelde — meer misschien zelfs dan nu. Er is dus een zekere menging van distantie en betrokkenheid, die een bepaald perspectief geeft.

Er is vaak opgemerkt dat de *Sociologische Gids* vooral in de beginperiode veel aandacht besteedde aan methoden en technieken van het sociaal onderzoek. En inderdaad wanneer men de jaargangen nog eens doorbladert, dan ziet men dat vooral in de eerste jaren wel haast in ieder nummer aan onderzoekstechnische problemen aandacht werd besteed. Dat is ook wel begrijpelijk. Het vak moest zich nog waarmaken. Wat nu vanzelfsprekendheden zijn